

РАЖИВ ГАНДИ БОШҚАРУВИ ЙИЛЛАРИДА ҲИНДИСТОННИНГ МИНТАҚАВИЙ СИЁСАТИ

Аширов Элмурод Парпи угли

Тошкент Давлат Шарқшунослик Университети.

АННОТАЦИЯ

Бу мақолада 1984-1989 йилларда Ҳиндистонда бош вазир сифатида фаолият олиб борган Ражив Ганди Халқаро таъқиқ сиеватдаги устувор вазифалари еритилган. Ражив Ганди бош вазирлиги даврида Ҳиндистон Жанубий Осиё давлатлари хусусан; Покистон, Шри Ланка билан алоқалари илликлашди. Ражив Гандининг сиесий иродаси хаттоки БМТ Хавфсизлик Кенгашида ҳам тан олинди.

***Калит сўзлар:** БМТ Хавфсизлик Кенгаши, „Олти мамлакат беш қитъа“, Ражив оператсияси, Тамил йулбарслари, Operation Flowers Blumong.*

ABSTRACT

This article highlights the priorities of Rajiv Gandhi, who served as Prime Minister of India from 1984-1989, in International Foreign Policy. India during reign of Rajiv Gandhi, in particular the countries of South Asia; Pakistans relation with Sri Lankaa direct rival have been strained. Rajiv Gandhis political will was even recognized by the UN Secirity Council.

***Keywords:** UN Security Council, "Six countries five kits", Operation Rajiv, Tamil Tigers, Operation Flowers Blumong.*

КИРИШ

Ражив Ганди жаҳон саҳнасида ядровий қуролсизланишнинг энг етакчи ташаббускори ва ижрочиси сифатида иштирок этди. 1988 йил июн ойида у Бирлашган Миллатлар Ташкилотига қуролсизланиш бўйича ҳаракатлар режасини БМТга тақдим этди. Илгари у Деҳли декларациясини яъни ядро қуролисиз ва зўравонликсиз дунё тамойиллари бўйича имзолаб, ушбу ғояларни фаол равишда илгари сурган эди. Совет раҳбари Горбачёв билан "Олти мамлакат, беш қитъа" ташаббусини илгари сурган. Москва ва Вашингтон у президентлик лавозимидаги биринчи йилида ташриф буюрган энг муҳим дунё пойтахтларига айланди, аммо дунё ҳамжамиятининг диққат-эътиборини унинг президентлик фаолияти давомида Покистонга ва айниқса Хитойга қилган ташрифлари жалб қилди.

Ражэв Ганди Жавоҳарлал Нерудан кейин Покистон ва Хитойга ўттиз йиллик музликдан кейин келган биринчи бош вазир бўлди. Муддатининг

охирига келиб у 60 дан ортиқ чет элга ташриф буюрган эди. Барча муҳим давлатлардан ташқари, жумладан, БМТ Хавфсизлик Кенгашининг доимий беш аъзоси, у барча қўшни давлатларга, шу қаторда Малдив ороллари, Маврикий ва Мянмага ҳам ташриф буюрди. Гандининг таржимаи холи муаллифларидан бири Николай Нугентнинг сўзларига кўра, "Ражив Ҳиндистонни минтақавий полициячи ролини ўз зиммасига олишга қодир бўлган биринчи бош вазир эмас эди ва, энг муҳими, бошқаларнинг бу ролни талаб қилишига халақит бермади. Шунга қарамай, унинг учта кичик қўшнига нисбатан сиёсий йўналиши, у ўзининг олдингиларига нисбатан ташқи сиёсат мақсадларига эришиш учун Ҳиндистоннинг ҳарбий қудрати ёрдамида мажбурлаш кучини ишлатишга мойил эканлигини кўрсатди.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Раджив Ганди даврига келиб Ҳиндистон халқаро ҳарбий жараёнларда жуда фаол иштирок этди. Р.Ганди ташқи сиёсатининг хусусиятли жиҳатларини ҳам айнан шу омилда кўриш мумкин, назаримда. Бу даврга келиб Ҳиндистоннинг мудофаа қобилияти минтақада ва Осиё давлатларида жуда юқори эди. Мамлакатнинг умумий мудофаа периметри 15000 км дан ортиқ қуруқлик чегараларини, 7000 км дан ортиқ қирғоқ чизигини, 2 миллион квадрат км эксклюзив иқтисодий зонани ва шарқ ва ғарбдаги 300 га яқин оролни ўз ичига олган. Бу имкониятлар билан Р.Ганди кўплаб ҳарбий ёрдам сўраб йўлланган мурожатларни қабул қилди.

1986 йилда Сейшел ороллари президенти Алберт Ренинг сўровига биноан Ганди Ренсга қарши тўнтаришнинг олдини олиш учун Ҳиндистон ҳарбий-денгиз флотини Сейшел оролларига юборди. Ҳиндистоннинг аралашуви тўнтаришнинг олдини олди. Ушбу амалиёт Operation Flowers – Bluming деб номланган. 1987 йилда Ҳиндистон Ҳиндистон-Покистон чегарасидаги мунозарали Сиачен минтақасида Қуайд Пост постини эгаллади ва "Ражив операцияси" деб ном олди. 1988 йилда Малдив оролидаги давлат тўнтаришида Малдив ороллари президенти Маумоон Абдул Гаюм Гандидан ёрдам сўради. У 1500 аскарни юборди ва тўнтариш бостирилди.

1988 йил 9-июн, пайшанба куни Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг Нью-Йорк штаб-квартирасида бўлиб ўтган ўн бешинчи махсус сессиясида Бош вазир Ражэв Ганди ядро қуролидан холи дунё ҳақида ўз қарашларини "Ҳаракат" дастури орқали баён қилди. Ядро қуrolисиз ва зўравонликсиз дунё тартибида ҳақидаги режасини илгари сурди. У айтди: "Афсуски, ядро қуrolлари ягона оммавий қирғин қуrolи эмас. Ҳаётий

фанларда янги билимлар пайдо бўлмоқда. Ушбу ишланмаларнинг ҳарбий қўлланилиши биологик қуролларнинг ҳарбий қўлланилишига қарши мавжуд конвенцияни бузиши мумкин. Бизнинг хавотиримиз оммавий қирғин қилишнинг барча воситаларига қарши кенгайиши керак”. Бу унинг 1985 йил 29 ноябрда Япония миллий парламентидаги нутқидан олдинги маърузасига асосланиб, шундай деди - "Келинлар, инсоният оиласининг тинчлик ва фаровонликда боғланган ажойиб тасаввурига ҳалақит берадиган руҳий бўлақларни олиб ташлаймиз. Будданинг раҳм-шафқат хабари бизнинг замонамиздаги инсон ҳаётининг шартидир”.

Яқинда Ҳиндистоннинг Ядровий етказиб берувчилар гуруҳига кириш таклифи, Бутунжаҳон ядро ассоциацияси тан олмаган универсал қуролсизланиш билан боғлиқ бўлган, тарқатмаслик сиёсатига қўшилди. Ядро қуролларини тарқатмаслик Ҳиндистон томонидан АҚШ, Россия, Буюк Британия, Франция ва Хитой каби йирик ядровий кучларнинг қурол назорати режимининг қуроли сифатида кўрилмоқда. 1985 йил июн ойида АҚШга беш кунлик ташрифи чоғида, унинг сепаратистик сикхлар туфайли Роналд Рейган маъмурияти томонидан мисли кўрилмаган хавфсизлик таъминланди, унинг террорчи аппарати энди ислом фундаменталистик терроризмига, ҳам Ливия, ҳам Эронга бирлаштирилган эди. Бу вақтда тинчлик Ражив Гандининг оилавий меросига эга бўлган Гандизмнинг ягона қуроли бўлиб, у 1985 йилдан бери таъкидлаб келган Тинчлик билан бирга яшашнинг беш тамойили томонидан тарғиб қилинган.

Покистон билан алоқалар.

1987 йил феврал ойида Покистон Президенти Зия-ул-Ҳақ Дехлига ташриф буюрди ва у эрда Ганди билан Ражастан ва Панжаб чегараларида "ҳинд армиясининг одатий ҳарбий машқлари" ни муҳокама қилиш учун учрашди. Икки ой ўтгач, Ганди Исломободга ташриф буюриб, Покистоннинг янги бош вазири Беназир Бхутто билан учрашиб, 1972 йилги Шимла битимини тасдиқлади. Умуман олганда Р.Ганди бошқарув йилларида Покистон билан муносабатлар бир қадар барқарор бўлганлигини кўриш мумкин. Унинг минтақавий сиёсатида Покистон билан мавжуд муаммоларни музокаралар билан имкон қадар ҳарбий тўқнаувларсиз бартараф қилиш режаси бор эди. Мен мазкур параграфни ёзишга тайёргарлик кўраётган вақтда, Р.Гандийнинг мамлакат телевединиясига берган интервьюсини қўлга киритдим. Бу суҳбатда Раджив Гандий Покистон билан алоқалар бўйича барча тавсилотларни гапريب берган, саволларга жавоб берган.

Журналистнинг “Непу ва Бхутто оилаларининг иккинчи авлоди суб-китъада тинчлик истагини бажара оладими?” деган саволига Ражив Ганди “Биз Покистон билан дўстлик ва яхши қўшничилик муносабатларини ривожлантириш тарафдоримиз. Бош вазир Беназир Бхутто бу мажбуриятни бўлишишига ишонаман. Ҳар иккаламиз ҳам Симла битими нафақат икки мамлакат ўртасидаги тафовутларни ҳал қилиш учун, балки дўстлик ва ҳамкорликни мустаҳкамлаш учун ҳам яхши замин яратади. Биз яқин ўтмишда муносабатларимизни тавсифлаган шубҳа ва нотўғри фикрларни олиб ташлаш ва дўстлик, ҳамжиҳатлик ва ҳамкорлик кўприklarини барпо этишга келишиб олдик.” – деди. Шу билан бирга журналистнинг Покистонда демократик ҳукумат ўрнатилгандан кейин Покистон-Ҳиндистон муносабатлари яхшиланишини кутасизми деган саволига ҳам жавоб бериб “Покистон халқи ва Ҳиндистон халқлари ҳам чинакам тинчлик ва дўстликни исташларига биз доимо амин бўлганмиз. Покистонда янги сайланган ҳукумат, халқнинг ушбу истагини акс эттиради. Шу сабабли Покистонда демократик ҳукумат мавжуд бўлса, мамлакатларимиз ўртасидаги муносабатлар яхшиланишига умид қиламан. Аммо, биз шуни тан олишимиз керакки, сўнгги бир неча йил ичида келишмовчиликларга олиб келган ва муносабатларимизга соя соладиган муайян ўзгаришлар юз берди. Биз уларга самимият билан ва Симла битимининг руҳига содиқлик билан мурожаат қилишимиз керак.

Дўстлигимиз йўлида ҳеч қандай тўсиқларга йўл қўймаслигимиз кераклигини доимо ҳис қилиб келганман. Келинлар, бир-биримизни ўрганиш, бир-биримиз ҳақида кўпроқ билиш ва бир-биримизни тушуниш учун ҳаракат қилайлик. Ҳар бир демократияда бу халқ иродаси энг олий нарса. Ҳиндистон ва Покистон халқларининг дўстликка бўлган интиқиб интилишини ҳаётнинг ҳар бир соҳасидаги ҳамкорликнинг мазмунли чораларига айлантиришимиз керак.”

Р.Гандининг фикрига кўра икки мамлакат ўртасидаги муносабатларни нормаллаштириш йўлидаги асосий тўсиқлар булар - мамлакатларимиз ўхшаш ва ўхшаш бўлса ҳам, муносабатларимиз якка-якка ишончнинг йўқолишига сабаб бўлди. Ишончим комилки, биз келишмовчиликларга олиб келган муаммоларни самимийлик билан ҳал қилишимиз ва суверен тенглик, бир-биримизнинг ички ишимизга аралашмаслик ва ўзаро манфаатларга асосланган муносабатларни ўрнатишимиз керак. Икки мамлакатда ҳам тинчлик ва дўстликни интиқлик билан кутишмоқда. Гарчи ҳар биримиз ўз халқининг даҳосига асосланган ривожланиш йўлини танлаган бўлсак-да, ўтмишда бир-биримизга бўлган муносабатимизни шубҳа ва хурофотларни тўкиб солсак,

биргаликда кўп нарсага эриша оламиз. Биз ўзимизни зиддиятни ҳамкорликка, ишонч билан шубҳага ва септемикага умид билан алмаштиришга бағишлашимиз керак. Менимча, бу нафақат икки ҳукумат, балки оммавий ахборот воситалари, жамоат арбоблари ва иккала мамлакатнинг халқ ташкилотлари учун ҳам дўстлик ва ҳамкорлик кўприкларини барпо этиш учун муҳимдир” - деди.

Шри-Ланка

Шри-Ланкадаги фуқаролар уруши Ҳиндистон учун алоҳида аҳамиятга эга уруш эди. Биринчидан мазкур уруш Ҳиндистон манфатларига жавоб бермайдиган этник хусусиятга ва мамлакат яхлитлигига ҳам таҳдид эди. Иккинчидан, мамлакат минтақавий етакчи сифатида бу вазиятда кузатувчи бўлини истамади. Шри-Ланка оролида 1983 йил 23-июлдан бошлаб оролнинг шимолида ва шарқида Тамил Илама деб номланган мустақил Тамил давлатини яратиш учун курашган Тамил Илама шунингдек, Тамил йўлбарслари номи билан танилган ҳукуматга қарши қўзғолон кўтарилди. 26 йиллик ҳарбий кампаниядан сўнг, Шри-Ланка ҳарбийлари 2009 йил май ойида Тамил йўлбарсларини мағлубиятга учратиш, фуқаролар урушини тугатдилар.

1980-йилларнинг охирида Ҳиндистон бу урушга фаол аралаша бошлади ва 1987 йил 5-июн куни Ҳиндистон Ҳаво кучлари Шри-Ланка кучлари томонидан қамал қилинаётган пайтда Яффнада озиқ-овқат посилкаларини ёпиб қўйган. Шри-Ланка ҳукумати Тамил йўлбарсларини мағлубиятга учратишга яқин қолганлигини айтган эди, Ҳиндистон мухолифат остидаги ҳудудларга тўғридан-тўғри исёнчиларни қўллаб-қувватлаш ҳаракатида 25 тонна озиқ-овқат ва дори-дармонларни парашют билан ташлади. Музокаралар олиб борилди ва Ҳиндистон Шри-Ланка тинчлик битими 1987 йил 29 июлда Ҳиндистон бош вазири Ражив Ганди ва Шри-Ланка президенти Жаевардене томонидан имзоланди. Ушбу келишувга мувофиқ, Шри-Ланка ҳукумати Тамил талабларига бир нечта имтиёзлар берди. Ушбу келишув "тамил аҳолисининг кўп қисмига ҳокимиятни топширишни кўзда тутди", Тамил йўлбарсларини тарқатиб юборди ва Шри-Ланканинг расмий тили сифатида тамилни белгилаб қўйди. Ганди деди: “Ҳиндистон Ҳукумати, баъзи бир муаммолар ва кечикишларга қарамай, кўплари ушбу катта ва мураккаб масалани ҳал қилишда олдиндан айтиб бўлинган бўлса-да, ушбу Шри Ланкада қонуний Тамил манфаатларини ҳимоя қилиш ва мустақкам тинчликни таъминлашнинг ягона йўлидир, деб ҳисоблайди. Баъзилар Шартномани танқид қилдилар. Шри-Ланкадаги тамилларнинг қонуний интилишларига эришишда, ушбу мамлакатда

тинчликни тиклашда ва минтақадаги хавфсизликка оид ўз эҳтиёжларимизга жавоб беришнинг бошқа муносиб йўли йўқ. Биз қийин, аммо миллий манфаатларимизга мос келадиган қарорни қабул қилдик. Биз ўз мажбуриятларимизни камайтирмаймиз. Бу миллий ҳаракат.”

Бироқ, Тамил йўлбарслари зўравонликдан воз кечди ва Ҳиндистонга қарши Тамилни манфаатларига қарши чиққанлиги билан таҳдид қилди. 1987 йилда Ганди тинч аҳолини ҳимоя қилиш ва қуроли гуруҳларни ушлаш учун Ҳиндистон тинчликпарвар кучларини Шри Ланкага юборди. У муҳолиф гуруҳлар томонидан ҳужумга учради, Ганди 1989 йилда худудни тарк этди.

1987 йил 30-июл куни Ганди Шри-Ланкага бориб, Ҳинд-Шри-Ланка келишувига имзо чекгандан бир кун ўтгач, Вижита Роҳана исмли фахрий қоровул уни милтиғи билан елкасига урди. Гандининг тезкор рефлeksi уни жароҳатдан сақлаб қолди. Кейин соқчиларни хавфсизлик хизмати ходимлари судраб олиб кетишди. Соқчилар унинг Шри-Ланкага "етказган зарари" туфайли Гандини ўлдирмоқчи эканлигини айтишди. Вижемуни Гандига ҳужум қилгани учун икки ярим йил қамоқ жазосига ҳукм қилинди. Ганди ўз суҳбатларидан бирида “Мен фахрий қоровулни кўздан кечирар эканман ва бир одамнинг ёнидан ўтаётиб, кўзим қири билан қандайдир ҳаракатни кўрдим. Куч билан у менинг бошимни нишонга олди ва зарба чап қулоғим остига тушди”.

Хитой билан муносабатлар

Хитой ва Ҳиндистон қадимий тарих ва маданиятга эга давлатлардир. 1950 йил 1 апрелда дипломатик алоқалар ўрнатилгандан сўнг, икки мамлакат Осиё ва Африка ўртасидаги ҳамжиҳатлик ва сайёрадаги тинчликни таъминлаш соҳасида яқин ҳамкорлик қилиб келмоқда. Ўтган асрнинг 60-йилларида икки мамлакат ўртасидаги муносабатлар чегара масалаларида мураккаблашди. 1976 йилда икки мамлакатнинг биргаликдаги саъй-ҳаракатлари туфайли икки мамлакат элчи даражасида дипломатик алоқаларни тиклади, алоқалари яхшила бошлади.

1988 йил декабр ойида Ҳиндистон Бош вазири Ражив Ганди Хитойга ташриф буюрди. Икки мамлакат раҳбарлари чегара масаласида "ўзаро англашув, имтиёзлар ва мувофиқлаштириш" тамойили асосида ўзаро келишувга эришдилар. Томонлар чегара масалалари бўйича қўшма ишчи гуруҳини тузишга қарор қилишди. Р. Ганди Тибет Хитойнинг автоном вилояти эканлигини ва Ҳиндистон ҳукумати Ҳиндистондаги Тибет аҳолисининг аксил-хитой сиёсий фаолияти билан шуғулланишига рухсат бермаслигини тасдиқлади. Ушбу ташриф икки мамлакат ўртасидаги муносабатлардаги узоқ муддатли

турғунликни тугатди. 90-йиллардан бошлаб Хитой-Ҳиндистон муносабатлари барқарор ривожланди. Олий даражадаги ўзаро ташрифлар тўхтамайди, икки мамлакат раҳбарлари ҳар томонлама ҳамкорлик алоқаларини фаол ривожлантиришга интилмоқда.

Хитой томонининг таъкидлашича, Ражив Гандининг ташрифи катта аҳамиятга эга бўлган. 34 йиллик танаффусдан сўнг биринчи марта Ҳиндистон Бош вазири Хитой Халқ Республикасига ташриф буюрди, Хитойга нисбатан Ҳиндистоннинг "параллел сиёсати" га зарба бўлди (яъни чегара масаласини ҳал қилиш муносабатларни нормаллаштириш чораси бўлди); икки томонлама муносабатларни ҳар томонлама тиклаш ва ривожлантириш учун йўл очилди.

1988 йил 23 декабрдаги қўшма ахборот коммюникесига Хитой ва Ҳиндистон раҳбарлари чегара масаласини тинч ва дўстона маслаҳатлашувлар орқали ҳал қилишга келишиб олдилар. Чегара муаммосини ҳал қилишнинг ўзаро манфаатли йўллари излаш билан бир қаторда, бошқа соҳалардаги муносабатларни фаол ривожлантириш, чегара низосини тўғри ва адолатли ҳал қилишга ёрдам берадиган муҳит ва шароитларни фаол яратиш. Аниқ чораларни кўриш учун томонлар чегара масалалари бўйича қўшма ишчи гуруҳини, шунингдек, савдо-иқтисодий ва илмий-техник масалалар бўйича қўшма ишчи гуруҳини туздилар.

ХУЛОСА

Иккала томон ҳам чегарада тинчлик ва барқарорликни сақлашдан манфаатдор эканликларини яна бир бор тасдиқладилар. Хитой томонининг сўзларига кўра, "иккала давлат чегара масаласини ҳал қилиш бўйича яқдил фикрга келишган"

Иккала томон учун ҳам давлатларнинг очик мулоқоти учун ҳисса қўшиши керак бўлган энг юқори даражадаги ўзаро ташрифларни қайта тиклаш муҳим эди. 1989 йил иккинчи ярмининг тўлиқсиз статистикасига кўра. 1990 йил охирига қадар 1989 йил октябр ойида энг юқори сиёсий даражада (вазир ўринбосаридан юқори) 10 та ўзаро ташрифлар бўлиб ўтди, шу жумладан Хитой Бош вазирининг ўринбосари У Хуецян ва ташқи ишлар вазири Цянь Цичэня 1990 йил март ойида.

Биринчи учрашув, деб аталмиш Қўшма гуруҳ Пекин шаҳрида 30.06.– 04.07. 1989. Тузилди, унинг асосий вазифаси чегара-ҳудудий муаммони ҳал қилиш йўллари аниқлаш, чегара бўйлаб ҳарбий мавжудлик даражасини пасайтириш ва чегара ҳудудларида тинчлик ва осойишталик муҳитини яратиш эди. Учрашув давомида ҳарбий экспертлар амалдаги назорат доирасида "тинчлик ва

барқарорликни" таъминлаш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқиш тўғрисида келишувга эришилди. 1990 йил бошида чегарадаги вазиятни яхшилаш, Хитой ва Ҳиндистон чегаранинг иккала томонида, хусусан унинг шарқий қисмидаги кўшинларни сезиларли равишда қисқартиришни амалга оширдилар. Ҳиндистон ўз иштирокини 18 тадан 9 тагача қисқартирди (ҳар бир ҳинд дивизионида 12 минг аскар, хитойлардан - 9 мингга яқин). Хитой кўшинлари сони тахминан Ҳиндистон даражасига қадар оширилди.

Хулоса қилиб айтганда Раджив Гандий даврида Хитой билан муносабатлар ҳар доимгидан яхши, муросали ва истикболга йўл очувчи бўлган эди.

REFERENCES

1. Economic survey 1989-1990. Chapter 5. Prices, price policy and public distribution system. – P.65 [Электронный ресурс]. URL: <http://indiabudget.nic.in/es1989-90/esmain.htm> (accessed 16.10.2016).
2. <https://inosmi.ru/world/20150525/228210675.html>
3. <https://inosmi.ru/world/20150525/228210675.html> Вспомним Раджива Ганди — премьерa с характером война
4. https://media.nti.org/pdfs/Gandhi_1988.pdf GENERAL ASSEMBLY Pro vis ronal verbat 1m record of the fourteenth meet ing Held at Headquarters, New York, on Thursday, 9 June 1988, at 10 a.m.
5. Second Administrative Reforms Commission. Local Governance. October, 2007. Sixth report. – P.6-7. URL: <https://darp.gov.in/arc-reports> (accessed 13.05.2018).
6. Sharma A. Journey of Nation: Indian National Congress, 1885-2010: 125 years. – New Delhi:Academic Foundation, 2011. – P.7.
7. Statistical Report on General Elections, 1984 to the Eighth Lok Sabha. – Vol. I. (National and State Abstracts & Detailed Results). P. URL: http://eci.nic.in/eci_main/StatisticalReports/LS_1984/Vol_I_LS_84.pdf (accessed 14.11.2016).
8. The Seventh Five Year Plan. Vol.1. Chapter 3. Objectives, strategies and pattern of growth in Seventh plan. URL: <http://planningcommission.nic.in/plans/planrel/fiveyr/7th/vol1/7v1ch3.html> (accessed 17.11.2016).